

NİGAR AXUNDOVA
AMEA A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutunun
aparıcı elmi işçisi, t.ü.f.d., dosent
E-mail: nigar-akhundova@yandex.ru

HEYDƏR ƏLİYEV AZƏRBAYCAN MƏDƏNİYYƏTİNİN HAMİSİDİR

Açar sözlər: Heydər Əliyev, mədəniyyət

Ключевые слова: Гейдар Алиев, культура

Keywords: Heydar Aliyev, cultural

Ən qədim zamanlardan Azərbaycan mədəniyyətin və incəsənətin ən müxtəlif sahələri inkişaf etmiş, dünya şöhrətli memarlıq məktəbi inkişaf tapmışdır. Əvəzsiz milli-mənəvi irsdən bəhrələnən Azərbaycan mədəniyyəti xüsusən XX əsrdə misilsiz inkişaf yolu keçmişdir.

Azərbaycan mədəniyyətinin ən yüksək nailiyyətləri xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır.

1969-cu ildə Heydər Əliyevin Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi seçilməsi ilə (1) xalqımızın və ölkəmizin tarixində böyük dönüş dövrünün, mütərəqqi dəyişikliklər mərhələsinin əsası qoyuldu. Heydər Əliyevin bütün sahələrdə olduğu kimi mənəvi-mədəni sahədə də ciddi uğurlara nail olmuş, Azərbaycan mədəni intibah və dirçəliş yoluna çıxartmışdı.

Respublikada 1970-ci ildə 2146 klub müəssisəsi, 2004 kino qurğusu var idisə, 1975-ci ildə onların sayı müvafiq olaraq 2806 və 2220 təşkil edirdi. Bütün ixtisaslardan olan həkimlərin sayı 13.1 mindən 54.8 minə çatmışdı. 1975-ci ildə respublikada 103 sanatoriya və istirahət mərkəzi var idi ki, orada 198,9 min insan dincəlmişdi (2). Respublika əhalisinin maddi rifah halında və mədəni səviyyəsində müsbət dəyişikliklər 1970-ci illərin ikinci yarısı və 1980-ci illərin əvvəllərində də davam etmişdir. 1970-ci illə müqayisədə istehsal olunmuş milli gəlir 1975-ci ildə 139%, 1980-ci ildə 204%, 1985-ci ildə 258 % artmış, adambaşına real gəlirlər də müvafiq olaraq 117%, 142% və 164% artmışdır. 1980-ci ildə respublikada 3837, 1985-ci ildə isə 4203 kütləvi kitabxana, müvafiq olaraq 2302 və 2342 kinoqurğusu, 111 və 130 sanatoriya və istirahət müəssisəsi var idi (3). Heydər Əliyev yaxşı dərk edirdi ki, hər bir xalq ucaldan, tanıdan təkcə onun iqtisadi potensialı, hərbi gücü, təbii resursları deyil, birinci növbədə onun mədəniyyəti, mənəvi dəyərlər sistemidir. Buna görə də siyasi hakimiyyətə başladığı ilk gündən Azərbaycanda mədəniyyətin, maarifin, elmin inkişaf etdirilməsi, xalqın mədəni-mənəvi potensialının araşdırılması özünün əsas fəaliyyət istiqaməti seçmişdi.

Azərbaycan KP XXVIII qurultayında yaradıcılıq ittifaqlarının, ziyalılının, ədəbiyyat və incəsənət xadimlərinin cəmiyyətinin mənəvi inkişafında, estetik-bədii zövqünün formalaşmasında yüksək rolunu vurğulayan Heydər Əliyev Azərbaycan ədəbiyyat və incəsənət xadimlərinin qazandıqları uğurları, onların həyatla əlaqəsinin möhkəmləndiyini, bədii ustalığ səviyyəsini nəzərə çarpacaq dərəcədə yüksəldiyini, ədəbiyyata və incəsənətə gənc qüvvələrin gəldiyini, onların bir çoxunun özlərini yaradıcılıq nöqtəyi-nəzərdən kamil əsərlərlə tanıtdığını böyük fəxarət hissi ilə qeyd etmişdir (4).

Heydər Əliyev incəsənətin və incəsənət xadimlərinin milli-mənəvi dəyərlərin inkişafında rolunu yüksək qiymətləndirirdi. Azərbaycan KP MK-nın plenumundakı (29 oktyabr 1971-

ci il) çıxışında göstərirdi: incəsənət zəhmətkeşlərin tərbiyəsində, insanın mənəvi aləminin zənginləşməsində, şəxsiyyətin ahəngdar inkişafında mühüm vasitədir. Azərbaycan incəsənətinin ən yaxşı əsərləri respublikanın hüdudlarından uzaqlarda da şöhrət tapmışdır. Respublikanın bəstəkarları bir sıra qiymətli əsərlər yaratmış, musiqi obrazlarında təcəssüm etdirmişlər (5). Simfonik və kamera musiqisinin inkişafında müvəffəqiyyətlərin olduğunu, Azərbaycan baletinin maraqlı əsərlərlə zənginləşdiyini qeyd edən Heydər Əliyev məruzəsində incəsənətimiz və musiqimizlə bağlı xoş sözlərlə yanaşı bu sahədə mövcud olan problemlərdən də bəhs etmiş və göstərmişdir ki, musiqi həyatımızda yaranmış vəziyyət ümumən narahatlıq doğurur. Hər şeydən əvvəl ona görə ki, çoxdan bəri yeni, yaxşı opera əsərləri yaradılmış, bəstəkarların son illərdə yaratdıqları bir çox mahnılarda vətəndaşlıq motivləri, əsas coşğunluq yoxdur (6). Azərbaycan ərazisində mövcud olan çoxsaylı tarixi, dini və mədəniyyət abidələrinin mühafizəsi və bərpası istiqamətində təsirli tədbirlər həyata keçirilmişdi. 1973-cü ildə respublika ərazisində 2000 tarixi abidə dövlət mühafizəsinə götürülmüş, 11 abidə bərpa olunmuşdu (7).

Heydər Əliyev Azərbaycan ədəbiyyatı klassiklərinin yaradıcılığının öyrənilməsi və təbliğinə böyük diqqət verirdi. Bunu 1970-80-ci illər Azərbaycan KP MK qəbul etdiyi «Bədii ədəbiyyat klassikləri əsərlərinin tədqiqini, nəşrini və təbliğini yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında» xüsusi qərarı, Nizami Gəncəvinin, Nəsiminin, Füzulinin, C.Cabbarlının, Vaqifin, S.Vurğunun (8), Mirzə Şəfi Vazehin və başqa klassiklərin ədəbi yaradıcılıq irsinin öyrənilməsi, nəşrini və təbliğini gücləndirmək tədbirləri haqqında xüsusi qərarlar da sübut edir (9). Azərbaycan yazıçılarının VII qurultayındakı nitqində Heydər Əliyev Azərbaycan klassik və müasir ədəbiyyatı əsərlərinin rus dilinə tərcüməsi sahəsində ciddi problemlərin olduğunu, fəaliyyət planlarının yoxluğunu, yüksək ixtisaslı tərcüməçi kadrların çatışmadığını, bədii tərcümənin keyfiyyətinin problemlərinin özünün ciddi problem olduğunu açıb göstərmiş, Azərbaycan mədəniyyətinin daha da yüksəlməsi üçün bütün tərcümə işinin kökündən yaxşılaşdırılmasını tələb etmişdi (10). Müxtəlif şairlərin poeziya günlərinin (Şamaxıda M.Ə.Sabirin, Xızıda M.Müşfiqin, Qazaxda S.Vurğunun, Şuşada M.P.Vaqifin, Naxçıvanda H.Cavidin) keçirilməsi mühüm mədəni və bədii hadisəyə çevrilirdi. Heydər Əliyev 1982-ci ilin yanvarında M.P.Vaqifin Şuşa şəhərində abidəsinin açılışında və həmin ilin avqustunda Vaqif poeziya günlərində şəxsən iştirakı həm onun Vaqifin yaradıcılığa verdiyi böyük dəyərin, həm də Qarabığın Azərbaycan mədəniyyətində tutduğu yerin təzahürü oldu.

Həmin illərdə Azərbaycan yazıçıları İ.Əfəndiyev, İ.Qasımov, Ə.Vəliyev, B.Bayramov, Əbülhəsən «Azərbaycan xalq yazıçısı», O.Sarıvəlli, M.Dilbazi, B.Azəroğlu, N.Rəfibəyli isə «Xalq şairi» adına layiq görülmüşdülər. Bir çox şair və yazıçılar-ədəbiyyatşünaslar - B.Vahabzadə, Qabil, M.İbrahimov, Ə.Cəmil, Anar, M.Dadaşzadə, H.Arif, S.Rüstəm Heydər Əliyevin şəxsi imzası ilə «Azərbaycan SSR dövlət mükafatı» ilə təltif olunmuş, R.Rza isə «Lenin» mükafatı almışdı. Yaşı 60-ı haqlamış mədəniyyət və ədəbiyyat xadimlərinin yubileylərinin keçirilməsi ənənəyə çevrilmişdi. Heydər Əliyevin Azərbaycan milli-mədəni, tarixi irsinin qorunub saxlanılmasında on cildlik Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasının nəşrinə nail olması xüsusi qeyd edilməlidir. Heydər Əliyevə qədər bir neçə dəfə bu mühüm iş başlamağa cəhd göstərsə də, yalnız böyük öndərin qətiyyəti və siyasi iradəsi nəticəsində bu iş baş tutmuşdur. Heydər Əliyev bir neçə dəfə Azərbaycan KP MK bürosunda ensiklopediya ilə bağlı məsələləri müzakirəyə çıxarmış, onun rəhbərliyini möhkəmləndirmiş, maliyyə problemlərini həll etmiş, ensiklopediya üçün İçərişəhərdə yeni inzibati bina tikdirmiş, maddi-texniki bazası ilə bağlı məsələləri həll etmişdi. Əvvəlcə 50 min tirajla nəşri nəzərdə tutulan ASE Heydər Əliyevin iradəsi sayəsində 80 min tirajla nəşr edilmişdi.

Tarix və onun problemləri, №2 2013

Azərbaycan xalqının zəngin musiqi irsinə malik olduğunu bildirən H.Əliyev bəstəkarlardan öz yaradıcılıq fəaliyyətində bu təmələ əsaslanmağı, bu zəngin materialdan geniş istifadə etməyi tövsiyə edirdi.

1979-cu ildə Qara Qarayev sovet musiqisinin inkişafındakı xidmətlərinə görə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, Fikrət Əmirov isə 1980-ci ildə "Min bir gecə" baletinə görə SSRİ Dövlət Mükafatı aldı. Azərbaycan SSR-nin Dövlət Mükafatı alanlar üçün döş nişanı və diplomun eskizləri 1971-ci ildə (Azərbaycan KP MK-nın 16 noyabr 1971-ci il, protokol 24, §16) təsdiq olunmuşdu (11).

Azərbaycan bəstəkarlarının simfonik və kamera musiqisi tez-tez xarici ölkələrdə səslənirdi. F.Əmirovun "Şur" və "Kürd ovşarı", Niyazinin "Rast" simfonik muğamları, Q. Qarayevin və Ü.Hacıbəyovun simfonik əsərləri bir çox ölkələrin tanınmış orkestrlərinin ifasında səslənmiş və böyük şöhrət qazanmışdılar. 80-ci illərdə Arif Məlikovun, Xəyyam Mirzəzadənin, Aqşin Əlizadənin, Firəngiz Əlizadənin, Fərəc Quliyevin və b. əsərləri Avropa, Amerika və Asiyanın şəhərlərində uğurla ifa edilmişdi. Azərbaycan ifaçıları Rəşid Behbudov, Müslüm Maqomayev, Zeynəb Xanlarova, Fidan və Xuraman Qasımovalar, Fərhad Bədəlbəyli Azərbaycan musiqisini dünyada layiqincə təbliğ edirlər, edirdilər. Azərbaycan xalq artisti Fidan Qasıмова 1977-ci ildə İtaliyada, onun bacısı Xuraman Qasıмова isə Afinada musiqi mükafatı almış, sonuncu 1982-ci ildə Çaykovski adına 8-ci Moskva beynəlxalq müsabiqəsində ikinci yeri tutmuşdu.

Azərbaycan musiqisinin xarici ölkələrdə təbliğində dirijorlardan Niyazi, Rauf Abdullayev, Kazım Əliverdibəyov, Yalçın Adıgözəlov, İsmayıl Hacıyev, Ramiz Məlikaslanov, Teymur Göyçayev, Nəriman Əzimov, Ramiz Mustafayev və b. böyük xidmətlər göstərmişlər.

70-ci illərdə Azərbaycan teatrı özünün əsil dirçəliş dövrünü yaşayırdı. Heydər Əliyevin himayəsi, incəsənət insanlarına dövlət qayğısı sayəsində teatr sənəti sürətli inkişaf yoluna daxil olmuşdu. 1974-cü ildə respublikada Azərbaycan teatrının 100 illik yubileyi geniş şəkildə qeyd edildi.

Azərbaycan teatrının üç görkəmli ustası – Mehdi Məmmədov, İsmayıl Dağıstanlı və İsmayıl Osmanlı isə SSRİ Xalq Artisti adına layiq görülmüşdülər. Lenin ordeni ilə təltif olunmuş Azərbaycan Dövlət Dram Teatrı elə həmin ilin yayında Moskvada qastrol səfərində olmuşdu. 1972-ci ildə isə Rus Dram Teatrının 50 illiyi qeyd edilmişdi (12). Bununla əlaqədar Rus Dram Teatrının bir sıra xadiminə fəxri adlar verilmişdi. Onlardan «Azərbaycanın xalq artisti» adına - Adamov K.Q. və Falkoviç A.S., «Azərbaycanın əməkdar artisti» – Ləzqişvili M.V., Potapov V.İ., Tumarkina D.İ., Filippa V.S., Çukmasov B.Q., «Azərbaycanın əməkdar rəssamı» adına Toropov İ.A. və başqaları (13) layiq görülmüşdülər.

1972-ci ildə Azərbaycan KP MK-nın bürosunda (protokol 46, §16) Lənkəranda Dövlət Dram teatrının yaradılması haqda qərar qəbul olunmuşdu (14).

Heydər Əliyev Azərbaycan kino sənətinin inkişafında da böyük xidmətlər göstərmişdir. Heydər Əliyev xalqımızın mədəni səviyyəsinin inkişafında kinonun rolunu yüksək qiymətləndirir, onu mühüm tərbiyə vasitəsi hesab edirdi. Əhalinin geniş kütlələrinin kino sənətinə daha yaxından cəlb edilməsi, onların estetik dünyagörüşünün artırılması üçün kinoteatrların, kinoqurğularının sisteminin genişləndirilməsinə çalışırdı (15). 1970-1980-ci illərdə Azərbaycanda 140, o cümlədən 1980-ci ildə 45 yeni kinoteatr və kino qurğusu istifadəyə verilmişdi (16). Bütün bunlar kinofilmlərə gələnlərin sayının artmasına müsbət təsir göstərmişdi.

Azərbaycan rəssamları bu dövrdə rəsm, qrafika, heykəltəraşlıq, dekorativ-tətbiqi sənət sahələrində maraqlı əsərlər yaratmışdılar. Bütövlükdə 70-ci illər Azərbaycan rəssamlıq məktə-

binin inkişaf dövrü kimi səciyyələndirilə bilər. Heydər Əliyev 1972-ci ildə Azərbaycan rəssamlarının VII qurultayında əsas uğurlardan və inkişafın əsas istiqamətlərindən danışdı, işi faydalı təşkil etməyi tövsiyə etdi (17). Bu nəslin ən görkəmli nümayəndələri T.Salahov, M.Abdullayev, H.Əliyev, T.Nərimanbəyov, N.Əbdürrəhmanov, A.Cəfərov, T.Cavadov, R.Babayev, N.Rəhmanov, M.Abbasov, E.Rzaquliyev, A.Zeynalov, B.Mirzəzadə, S.Salamzadə, T.Tağıyev, B.Əliyev, M.Rəhmanzadə, O.Sadiqzadə, Əşrəf Murad, Mir Cavad, Q.Əfəndiyev, F.Xəlilov və b. öz əsərləri ilə Azərbaycan rəssamlıq sənətinin inkişafına böyük töhfə vermişdilər. Azərbaycan rəssamları və heykəltəraşlarının əsərləri SSRİ-nin və dünyanın bir çox sərgi salonlarında nümayiş etdirilmişdi. T.Salahov, M.Abdullayev SSRİ xalq rəssamı fəxri adına layiq görülmüşdülər. Heydər Əliyev orta əsr Azərbaycan memarlığının öyrənilməsinə və təbliğinə xüsusi diqqət göstərirdi. Onun imzaladığı qərarla Azərbaycan memarı Əcəmi Əbubəkr oğlu Naxçıvanının 850 illik yubileyi 1976-cı ildə böyük ildə böyük təntənə ilə qeyd olundu. Heydər Əliyev Azərbaycan memarlığının görkəmli nümayəndəsi M.Ə.Useynova Sovet dövlətinin yüksək adını «SSRİ-nin xalq memarı» adının verilməsinə nail olmuşdu (18). Sovet tarixində ilk dəfə olaraq məhz Heydər Əliyevin hakimiyyəti dövründə Azərbaycan ziyalılarının böyük bir qrupuna dövlətin yüksək mükafatı – Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adına verilməsi Heydər Əliyevin ziyalı əməyinə, ziyalı yaradıcılığına göstərdiyi qayğının ən mühüm sübutudur.

Müstəqil Azərbaycanın milli-mənəvi meyarları Heydər Əliyevin 70-80-cı illərdə formalaşdırdığı ədəbi-mədəni mühitin konteksti ilə sıx bağlıdır. Bu illərdə millilik dövlət siyasəti səviyyəsində aparılırdı. Heydər Əliyev bunu böyük müdrikliklə həyata keçirirdi. Sovet sisteminin sərt qaydalarına rəğmən respublikada böyük iqtisadi, elmi, mənəvi-intellektual potensialın yaradılması uzaq gələcəyə hesablanmış siyasət idi. Xalqımızın azadlıq ideyaları, azərbaycançılıq, dövlətçilik dəyərləri kütləvi şüurda özünə geniş yer tapmırdı. Milli-mənəvi şüurun inkişafı, milli varlığın təsdiqinə, tarixi-mənəvi prosesə çevrilmişdi. Azərbaycan millətinin ideologiyası olan Azərbaycançılıq bu illərdə formalaşma prosesini keçirirdi. Sonralar müstəqil dövlət quruluşu prosesində bu rəsmi ifadəsini tapmışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivi (ARR İİSSA), f.1, s.56, iş 4, v.7.
2. Материалы делегату XXXI съезда Коммунистической Партии Азербайджана. Баку, Азернешр, 1986, с.56
3. Yenə orada.
4. Heydər Əliyev və mədəniyyət. Müraciətlər, çıxışlar, müsahibələr, təbriklər, məlumatlar. 3 cildə, I cild. Bakı, Nurlan, NPM, 2008, s.13.
5. Yenə orada, s.15.
6. Yenə orada.
7. Qasımlı M. Heydər Əliyev - İstiqlala gedən yol (1969-1982-ci illər) Bakı, BDU, 2001, s.160.
8. ARR İİSSA, f.1, s.70, iş 411, v.147.
9. Qasımlı M. Göstərilən əsər, s.186-228.
10. Əliyev H. Sovet ədəbiyyatının yüksək borcu və amalı. Respublika yazıçılarının VII qurultayında nitq. 12 iyun 1981-ci il. Bakı, Azərneşr, 1981, s.38-39.
11. ARR İİSSA, f.1, s.58, iş 140, v.304.

Tarix və onun problemləri, №2 2013

12. Yenə orada, f.1, s.58, iş 63, v.155.
13. Yenə orada, f.1, s.58, iş 149, v.145-146.
14. Yenə orada, f.1, s.59, iş 70, v.249.
15. Yenə orada, f.1, s.59, iş 82, v.17, 18.
16. Azərbaycan, 1981, 3 iyul.
17. ARR İİSSA, f.1, s.59, iş 114, v.2-3.
18. Yenə orada, f.1, s 9, iş 72, v.242.

НИГЯР АХУНДОВА

*ведущий научный сотрудник Института Истории НАНА
д.ф.и.н., доцент*

ГЕЙДАР АЛИЕВ ОСНОВАТЕЛЬ РАЗВИТИЯ КУЛЬТУРЫ

Статья "Гейдар Алиев основатель развития культуры". посвящена роли лидера Азербайджанского государства в развитии искусства, театра, музыки, скульптуры и других областей культуры, его вниманию и заботе к деятелям культуры, ко всей художественной интеллигенции, решению лидером её социальных задач 1969-1982 гг. В республике в 1970 году функционировала 2146 клубов, 2004 киноустановок. Их численность росла, соответственно в 1975 году 2806 и 2220. В статье затрагиваются вопросы охраны памятников культуры. Автор показывает роль Гейдар Алиева в развитии культуры в 1969-1982 годах.

NIGAR AKHUNDOVA

*leading researcher of the Institute of History of ANAS,
PhD in historical sciences, associate professor*

HEYDAR ALIYEV CHIEF THE CULTURAL DEVELOPMENT

The article "Heydar Aliyev chief the cultural development" deals with Heydar Aliyev's coming to the power and creating a suitable chance for the development of our culture. The author emphasizes that the rich and ancient culture of Azeri people have branched roots. She also stresses close connection between the highest achievements national leader. The article says, since the early years of his authority Heydar Aliyev began to implement the strategy of national-cultural revival which comprises the backbone of his leadership mission. Improvement of the welfare and cultural level of population of our republic is emphasized in the article. Heydar Aliyev highly appreciated artists and cultural figures and our cultural-moral values. Heydar Aliyev's each meeting with artists and literary figures became a cultural event and each order signed by him laid the foundation of new development of culture.

Rəyçilər: t.e.d.Ə.Ə.Qasımov, t.e.d.R.C.Süleymanov

AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutunun "Əliyevşünaslıq" şöbəsinin 20 fevral 2013-cü il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (pr.№23).